

Halil Mutran ve Romantik Edebi Kişiliği

Mehmet Yalar

Doç. Dr., U.Ü. İlahiyat Fakültesi

Özet

Bu çalışmada çağdaş Arap edebiyatında romantizmin öncülerinden sayılan Halil Mutran'ın kısa biyografisi ve romantik edebî kişiliği ele alınmıştır. Bu çerçevede, romantizmin değerlendirildiği kısa bir girişten sonra, biyografisinin edebî kişiliğine ışık tutacak yönlerine değinilmiştir. Romantik edebî kişiliği bağlamında ise, bu kişiliğin ana belirleyicileri olan kişisel duyarlılıkları, siyasal, sosyal ve duygusal deneyimleri ile etkilendiği dünya edebiyatları üzerinde durulmuştur. Son olarak etkileri çerçevesinde şiir anlayışı, şüirleri, etkilediği edebiyatçılar ve hakkında söylenenlere örnekleriyle yer verilmiştir.

Abstract

Khalil Mutran and His Romantic Literary Identity

In this article, it is dealt with the short biography and the romantic literary identity of Khalil Mutran who is considered as one of the leaders of Romanticism in Arabic Literature. After a brief introduction, some aspects in his life, relating to his literary identity are mentioned. As regards to his romanticism, it is studied how influential his personal sensibility which determined

his literary identity, and his political, social and emotional experiments, and also the world literatures on him. Finally it is examined his poetic sense, poems, influences on other poets, and the remarks on him with examples.

Anahtar Kelimeler: Edebî Kişilik, Romantizm, Şiir, Şair, Arap Edebiyatı, Deneyimler.

Key Words: Literary Identity, Romanticism, Poem, Poet, Arabic Literature, Experiences.

Giriş

Genelde Arap edebiyatının, özelde de Arap şiirinin modernleşmesinde modern Batı edebiyatının belirleyici rolü, edebiyat tarihi açısından yadsınması mümkün olmayan bir gerçekliktir. Bu bağlamda Arap edebiyatındaki modernleşme hareketi, edebi akımların birbirini izlemesi ve oluşum süreçleri bakımından Batı edebiyatındaki seyri aynen izlemiştir. Bu açıdan bakıldığında **romantizm**, tıpkı Batı edebiyatında olduğu gibi, Arap edebiyatında da klasisizmden sonra modernleşmenin birinci evresi olarak ortaya çıkmıştır. Bu akımın modern Arap edebiyatındaki oluşumunu, öncü konumundaki temsilcilerinden birini bir makale çerçevesinde ele almak suretiyle, gün ışığına çıkarmak, bu alana ilgi duyanlar için yararlı olacaktır.

Konuyla ilgili kaynaklar araştırıldığında söz konusu akımın Arap coğrafyası dışında yaşayanlar arasındaki ilk temsilcisinin, İhsan ‘Abbâs’ın (ö.2003) tabiriyle “*Arap romantizminin kurucusu ve tepeden tırnağa romantik olan*”¹ Cübürân Halil Cübürân (ö.1931), Arap coğrafyasında yaşayanlar arasında ise, bu coğrafyada romantizmin önderi diye nitelenen Halil Mutran (ö.1949) olduğu görülmektedir.² Ancak gerek bizzat Cübürân Halil Cübürân gerekse de başında yer aldığı *Göç Edebiyatı* ile ilgili olarak müstakil çalışmalar yapılmış olması nedeniyle³, alanımıza kapsamı ölçüsünde ışık tutmasını umduğumuz çalışmamız, *Halil Mutran ve Romantik Edebî Kişiliği* başlığı altında ele alınmış bulunmaktadır.

Bu çerçevede konunun kavramsal çerçevesini belirlemek üzere, önce **romantizmin** edebî bir akım olarak bu isimle adlandırılmasına,

¹ İhsân ‘Abbâs, *Fennu’ş-şi’r*, Beyrut, tarih yok, s. 51.

² Kabbîş, Ahmed, *Târîhu’ş-şi’ri’l-‘Arabiyyi’l-hadîs*, Dimaşk, 1071, s. 190; Buneys, Muhammed, *eş-Şi’ru’l-‘Arabiyyu’l-hadîs (er-Rûmansiyetu’l-‘Arabiyye)*, (I-IV), ed-Dâru’l-beydâ’, 2001, c. II, s. 26 .

³ Bu konuda bakınız: Günday, Hüseyin, *Cübürân Halil Cübürân ve Çağdaş Arap Edebiyatındaki Yeri* (U.Ü. Sos. Bil. Enstitüsünde yapılmış doktora tezi, 2002, dñş. Mehmet YALAR); Yazıcı, Hüseyin, *Göç Edebiyatı*, İstanbul, 2002.

Batı ve Arap edebiyatlarında yer alan izah ve tanımlarına, tarihsel derinliğine ve modern Arap edebiyatındaki oluşumunun iç ve dış faktörlerine kısaca değinilecektir. Ardından bu akımın her iki edebiyattaki belli başlı bazı öncülerine ismen yer verildikten sonra çalışmanın ana teması olan Halil Mutran ve Romantik Edebî Kişiliği üzerinde durulacaktır.

Kimisine göre ilk kez Fransız yazar Stendhal'ın (1783-1842)⁴, kimisine göre de Fransız ihtilalinin öncülerinden J. J. Rousseau'nun (1712-1778) bugünkü anlama yakın anlamda kullandığı⁵ ve Arapça'da **el-İbtidâ'ıyye, el-İbdâ'ıyye, er-rûmantikiyye** ve **er-rûman-siyye** gibi tabirlerle, Türkçe'de ise **“romantizm”** sözcüğünün yanı sıra, **coşkuculuk ve coşumculuk** terimleriyle de ifade edilen **romantizmin**, edebî/sanatsal bir terim olarak ilk tanımı, Rousseau'nun **Bienne** gölü hakkında kullandığı: *“Romantik bir yer”* sözünden hareketle, 1789'da Fransız Akademisi tarafından şu şekilde yapılmıştır:

*“Romantik, genellikle şiirlerdeki ve romanlardaki manzaraları tahayyul ettiren yerlere denir.”*⁶

Aslında romantik özelliğe sahip yerle ilgili olduğu görülen bu tanımdan başka doğrudan romantizmin, değişkenliği nedeniyle, her yer ve her dönem için geçerli olabilecek tam bir tanımı yapılamamakla birlikte, kimilerince menşei, hedefleri ve niteliklerinden hareketle şöyle bir çerçeveye oturtulduğu görülmektedir:

*“Avrupa sanatında on dokuzuncu yüzyılın ilk çeyreğinde klasisizmin yerine geçen ve Fransız ihtilalinin başlattığı halkların kurtuluş hareketinden doğan, yüksek ideallere önem veren, toplumsal çelişkilerle ilgili belli bir anlayışı, insan hayatının önemini ve sanatı geleceğe yönlendirmeyi dile getiren bir akımdır.”*⁷

Kimilerine göre de **romantizmle** ilgili olarak yapılan tanımlamaları, klasisizmi hem anlayış hem de üslup olarak reddeden **“bir başkaldırı”** diye özetlemek mümkündür.⁸ İçerik olarak duygusallığı, üslupta ise sade bir anlatımı esas kabul eden romantizm, tarihsel derinliği bakımından Avrupa edebiyatında Platon'a (m.ö. 427-347), Arap edebiyatında ise İmruulkays'a (h.ö. 80/545) varacak kadar eskilere götürülmektedir. Modern Arap edebiyatında ise, bu akım 20. yüzyılın başlarında başlamış görünmektedir. Romantizmin modern Arap şiirinde ortaya çıkmasına zemin hazırlayan temel dış

⁴ Vehbe, Mecdi-el-Muhendis Kâmil, *Mu'cemu'l-mustalahâti'l-'Arabiyye fi'l-luga ve'l-edeb*, Beyrut, 1984, s. 190.

⁵ İsmail Çeşitli, *Batı Edebiyatında Edebî Akımlar*, Ankara, 2001, s. 57.

⁶ Cevdet Perin, *Fransız Romantizmi*, Ankara, 1942, s. 11.

⁷ 'Abdulkâfi, İsmâ'îl 'Abdulfettâh, *Mu'cemu mustalahâti 'Asri'l-'avleme*, Kahire, 2004/1425, madde: 653, s. 103.

⁸ Buneys, a.g.e., c. II, s. 26.

faktörün, başta İngiliz ve Fransız edebiyatları olmak üzere, Avrupa romantizmiyle yüzleşmek olduğu konusunda hemen herkes görüş birliği halinde iken, bu akıma zemin hazırlayan başlıca iç faktörler şöyle sıralanmıştır:

- *Bireysellik bilincinin oluşması*
- *Bilimsel, ticarî ve endüstriyel faaliyetlerin bir sonucu olarak orta tabakanın oluşması*
- *Dinsel aristokrasiye karşı gerçekleşen başkaldırılar*
- *Ulusal siyasî hareketlerin güçlenmesi*
- *Bilimsel bilincin gelişmesi*
- *Kendini yetiştirerek kişisel çaba ve kültürüyle gurur duyan insan tipinin ortaya çıkışı*
- *Geleneksel eski edebiyata karşı başkaldırı⁹*

Öte yandan, yukarıda adı geçenlerin dışında Batı edebiyatının modernleşmesinde belirleyici rol oynayan, dolayısıyla Arap edebiyatının modernleşmesine de zemin hazırlayan Batılı belli başlı bazı romantikler şunlardır:

Apollo dergisinin kurucusu Ahmed Zekî Ebû Şâdi'ye esin kaynağı olmak suretiyle romantik Arap şiirini etkileyen İngiliz şair John Keats (ö. 1821), Alman şair ve yazarı Johann Wolfgang Goethe (ö. 1832), İskoçyalı şair ve yazar Walter Scott (ö. 1832), özellikle Halil Mutran'ı etkilemiş olan Fransız şair ve tiyatro yazarı Alfred de Musset (ö. 1857), Fransız şiirinin en büyük şairlerinden Alphose de Lamartine (ö. 1869), romantizmin ilkelerini saptayan Fransız şair, tiyatro ve roman yazarı Victor Hugo (ö. 1885) ve hayal dünyasıyla Arap romantizmini etkileyen Amerikalı şair ve yazar Edgar Allan Poe (ö. 1949).¹⁰

Cubran ve Mutran'dan başka Romantik Arap Edebiyatında öne çıkan çok sayıdaki edebiyatçıdan belli başlı bazı isimler ise şöyle sıralanabilir:

Cubrân'ın yakın takipçisi ve anlayışının uygulayıcısı olan Tunuslu şair Ebulkâsim eş-Şâbi (ö. 1934), Mısırlı öncü şairlerden ve Apollo ekolünün kurucusu Ahmed Zekî Ebû Şâdi (ö. 1955), yine Mısır'dan Divan Grubu'nun kurucularından Abdurrahman Şukrî (ö. 1958), göç edebiyatının önde gelen şairlerinden İliyyâ Ebû Mâdi

⁹ Kabbîş, a.g.e., s. 191, 192, 368.

¹⁰ İhsân 'Abbâs, a.g.e., s. 53; Fâhûri, Hannâ, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*, yer ve tarih yok, s. 1019; Çeşitli, a.g.e., s. 67, 68.

(ö.1957) ve içki ve kadın şairi olarak ün yapan Lübnanlı şair Bişâre el-Hürî (ö.1968).¹¹

I- Mutran'ın Hayatı

Bu başlık altında Mutran'ın doğum tarihi ve yeri, tam adı, ailesi, tahsili ve kişilik özellikleri gibi edebi kişiliğine romantizmin hâkim olmasına zemin hazırlayan hususlara değinilmeye çalışılacaktır.

A- Doğum tarihi, yeri, tam adı ve unvanı

Mutran'ın tam adı Halil b. Abduh b. Yusuf Mutran olup, 1872'de Lübnan'ın ünlü tarihi Baalbek şehrinde dünyaya gelmiştir. Taşındığı "Mutran" lakabı ise, başpiskopos demek olup aileye, bir zamanlar Baalbek'teki bir kilisenin başpiskoposluğunu yapmış olan bir dedesinden kalmıştır.¹²

B- Ailesi ve Tahsili

Anlaşıldığı kadarıyla Mutran, babanın Lübnanlı Katolik bir Hıristiyan, annenin ise Filistin asıllı olduğu köklü bir Arap ailenin çocuğu olarak hayata gözlerini açmıştır. İddiaya göre, annesi Melike as-Sabbâğ'ın babası, dönemin Osmanlı valisinin baskısından kurtulmak için Filistin'i terk edip Lübnan'a kaçmış ve burada yaşamaya başlamıştır. Bu arada Mutran'ın edebiyatçılığı ve şairliğinin ilk harcı, annesi sayesinde aile ortamında atılmıştır. Sebebi ise, annesi Melike hanımın son derece zeki ve akıllı bir şair olması ve Mutran'ın, şairliği ondan öğrenmeye başlamasıdır. Bu nedenle Mutran, ömrünün sonuna kadar annesine karşı büyük bir özlem ve derin bir sevgi beslemeye devam etmiştir. Bu durum, Mutran'ın kişiliğini oluşturmada annesinin derin etkisinin önemli bir göstergesi olarak görünmektedir. Yanı sıra, cahiliye şiirinin bir kısmını ezbere bilen, Arap dili birikimi bulunan, aynı zamanda haksızlıklara boyun eğmeyen bir yapıya sahip olduğu anlaşılan babasından da hem ilk Arapça derslerini aldığı, hem de haksızlığa öfke duymayı ve despotların karşısında durmayı öğrendiği savunulmuştur.¹³ Bu da, Mutran'ın, entelektüel

¹¹ Hafâcî, Muhammed 'Abdulmun'im, *Dirâsât fi'l-edebi'l-'Arabiyyi ve medârisih*, (I-II), Beyrut, 1412/1992, c. II, s. 18 vd.; Fâhûrî, *el-Câmi' fi târihi'l-edebi'l-'Arabî*, (I-II), Beyrut, 1986, c. II, s. 554, 590, 599, 633.

¹² <http://www.adab.com>, Mişâra, İbrahim, *el-Vasf'inde Halil Mutran*, <http://www.diwanalarab.com>.

¹³ Dayf, Şevki, *el-Edebu'l-'Arabiyyu'l-mu'asır fi Misra*, Kahire, tarih yok, s. 121; el-Hâvî, İliyâ, *Halil Mutrân şa'iru'l-kutrayn*, (I-II), Beyrut, 1978, c. II, s. 6.

birikimi ve dünya görüşünün ilk esin kaynağının babası olduğunu göstermektedir.

Tahsiline gelince, kendisinde zeka belirtileri gören ve bu nedenle tahsiline önem veren babası tarafından önce bir süre okutulduktan sonra, Zahle'deki bir ilkokula gönderilerek burada ilk öğrenimini tamamlamıştır. Daha sonra yüksek tahsilini yapmak üzere, Beyrut'ta Patriklik Okulu'na devam etmiş ve burada ünlü iki Arap dili edebiyatçısı olan, Hafâcî'nin haklı bir vurguyla "döneminin Arap dili ve edebiyatı alanındaki önderi" diye nitelediği¹⁴, o dönemde Arapça matbaaların harflerini eliyle hazırlayacak ölçüde matbaacılık becerisine sahip, rahiplerce Arapça'ya çevrilen Eski Ahit'in editörlüğünü yapan İbrahim Yazıcı (ö.1906)¹⁵ ve küçük kardeşi Halil Yazıcı'dan (ö.1889) dersler alarak mezun olmuştur. Mutran, bu okulda Hıristiyan teolojisiyle birlikte Arap dilinin grameri, edebiyatı ve tarihinin yanı sıra, Fransız dilinin grameri, edebiyatı ve tarihini de en iyi şekilde öğrenme fırsatı bulmuştur.¹⁶ Mutran bununla da kalmamış, üstün zekası ve büyük çalışma azmi sayesinde kısa zamanda İngilizce'yi de Batı edebiyatının en üst düzeydeki klasiklerini Arapça'ya çevirecek mükemmellikte öğrenmiştir.¹⁷

C- Zekası, Olağanüstü Çalışkanlığı ve İlk Şöhreti

Mutran, tahsili sırasında zekası ve çalışkanlığıyla özellikle hocası İbrahim Yazıcı'nın ilgisini çekmiştir. Kendisini çok beğenen hocası, onun tahsile olan düşkünlüğüne ve ilme olan talebine cevap vermeye büyük çaba sarf etmiştir. Bu çerçevede bir yandan Mutran'da araştırma, inceleme ve analiz ruhunu geliştirmiş, diğer yandan kendisine dil ilimlerini öğrenmenin yollarını göstermiş ve onu doğru bilgilerle donatmıştır. Bu nedenle olsa gerektir ki şair, çalışmalarında okul müfredatıyla yetinmemiş, aynı zamanda Arap ve Avrupa orijinli ünlü yazar ve şairlerin eserlerinden bulduklarını canhıraş bir şekilde okuyup incelemiş ve bu sayede, geniş bir Arap ve Avrupa kültürüyle mücehhez olarak okulunu bitirmiştir.¹⁸

Bu olağanüstü çalışma azmi ve gayreti sayesinde elde ettiği donanım, Mutran'a genç yaşta şöhretin kapılarını da aralamaya başlamıştır. Şöyle ki, bu sırada hocası İbrahim Yazıcı ile Hikmet Okulu'nda belâgat öğretmeni olan Abdullah el-Bustânî (ö.1930)

¹⁴ Hafâcî, a.g.e., c. I, s. 307.

¹⁵ Zeydân, Corci, *Meşâhîru's-şark*, (I-II), Beyrut, tarih yok, s. 146, 147; *el-Muncid fi'l-a'lâm*, Beyrut, 1987, s. 617.

¹⁶ Dâğir, Yûsuf Es'ad, *Masâdiru'd-dirâse'l-edebiyeye*, (I-III), Beyrut, 1983, c. II, s. 677.

¹⁷ Mişâra, a.g.e., <http://www.diwanalarab.com>.

¹⁸ Kabbîş, a.g.e., s. 193.

arasında, Araplarca yeni kullanılmaya başlayan yabancı menşeli bazı kavramlar için Arapça kelimeler türetmek konusunda ortaya çıkan görüş ayrılığı, sert tartışmaya dönüşünce genç Mutran, dil konusunda 19. asrın allamesi konumundaki hocasını desteklemiş ve bu çerçevede dehasını ve üstün potansiyelini kanıtlayan katkılarda bulunmuştur. Onun bu çıkışı, genç yaşına ve yazarlıkta henüz işin başında olmasına rağmen, edebiyat alanında boy gösterip yaygın bir şöhrete sahip olmasının başlangıcı olmuştur.¹⁹

D- Görevleri ve Girişimleri

Çok istikrarlı ve kalıcı olmamakla birlikte, Mutran'ın, yüksek tahsilini tamamladıktan sonra gazetecilikteki çalışmaları da dahil olmak üzere, şu görev ve girişimlerde bulunduğu anlaşılmaktadır:

1. Mezun olduğu Patriklik Okulu'nda bir süre öğretmenlik.

Mutran'ın bu görevi kısa sürmüştü ve 1890'da Beyrut'u terk edip önce İskenderiye'ye, oradan da Paris'e gitmek zorunda kalmıştır.²⁰

2. 1892'de Fransa'dan döndükten sonra Ehram gazetesinin Kahire özel muhabirliği.

Bu göreve, gazetenin kurucusu ve mezun olduğu okulun hocalarından olan Selim Takla'nın cenaze merasiminde söylediği mersiye'nin büyük yankı uyandırması üzerine, ölenin kardeşi ve gazetenin sahibi Bişâre Takla tarafından getirilmiştir.²¹

3. 1900'da "el-Mecelletu'l-Misriyye" adıyla çıkardığı bağımsız ve on beş günde bir yayınlanan gazetenin patronluğu.

Mutran, iki yıl sonra koleksiyonunun toplamı dört cildi bulan bu gazeteyi kapatarak yerine "el-Cevâibu'l-Misriyye" adıyla günlük bir gazete çıkarmışsa da bu alanda istediği hedefe tam olarak ulaşmamıştır.²²

4. Ticarete atılması.

Mutran, bu girişiminde başarısız olmuş, elinde avucunda ne varsa hepsini kaybederek iflas etmiş ve bunalım derecesinde büyük bir sıkıntı yaşamaya başlamıştır.²³

5. Tarım Birliği'nde Yardımcı Sekreterlik.

Mutran, başarılı olduğu anlaşılan bu göreve, kendisini daha önce Ehram gazetesinin Kahire muhabiri sıfatıyla beraberinde

¹⁹ Fâhûrî, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*, s. 1017, 1018.

²⁰ Dâğîr, a.g.e., c. II, s. 677.

²¹ Fâhûrî, a.g.e., s. 1019.

²² Dayf, a.g.e., s. 122.

²³ Kabbîş, a.g.e., s. 194, 195.

İstanbul'a da götürmüş olan Hıdiv ikinci Abbas tarafından getirilmiş ve bu sayede maddi durumu düzelmiştir. Ekonomi ve tarım konularında ileri derecede bilgiye sahip olan Mutran, bankacılık, tarım kooperatifçiliği, iktisat ve maliyeyle ilgili mevzuatın hazırlanması ve düzenlenmesi çalışmalarına önemli katkılarda bulunmuştur.²⁴

II- Romantik Edebî Kişiliği

Bu başlık altında Mutran'ın, edebî kişiliğinin oluşumuna zemin hazırlayan veya katkıda bulunan kişisel duyarlılıkları, yaşadığı siyasal, sosyal ve duygusal deneyimler, etkilendiği dünya edebiyatları, şahsiyetleri, bu çerçevedeki çalışmaları ele alınacaktır. Öte yandan romantik edebî kişiliğinin ürünü olan etkileri bağlamında da şiir anlayışı, şiirleri, etkilediği edebiyatçılar ve hakkında söylenenlere yer verilecektir. Bu bağlamda Mutran'ın edebî kişiliğinin ilk tohumları, çocuk yaşta aile içerisinde atılmış görünmektedir. Zira daha önce de işaret edildiği üzere şairin, edebî kişiliğinin temel nüvesi mesabesindeki şiirsel ruhu annesinden, sosyal ve siyasal çelişkileri değerlendirip birtakım haksızlıklara karşı çıkma refleksi ve bilincini de babasından tevarüs ettiği anlaşılmaktadır. Ancak ilerleyen zamana paralel olarak gelişmeye devam eden söz konusu kişiliğin şekillenmesinde bazen etkileyici, bazen tamamlayıcı, bazen de belirleyici olan diğer karakteristik ve çevresel faktörlerden de söz etmek gerekir ki, başlıcaları şöyle sıralanabilir:

A) Kişisel Duyarlılıkları

Bilindiği üzere, insanda yaradılıştan var olan kişisel özelliklerin başında gelen duygusal ve düşünsel duyarlılıklar, herhangi bir alanda oluşacak olan kişiliğin tabii zemini durumundadır. Özellikle edebiyat gibi, büyük ölçüde duygu ve hayal merkezli, kısmen de düşünceye dayalı olan bir alan söz konusu olduğunda, duyarlılıklar kişiliğin temel harcı haline gelmektedir. Zira hayatın, düşünce ve duygu alemine dönük pratik yansımaları, ancak söz konusu duyarlılıklar aracılığıyla algılanıp olumlu ya da olumsuz değerlendirmeye tabi tutulmakta ve nazım veya nesir türünden edebî ürünlere malzeme teşkil edebilmektedir. Mutran'a bu açıdan bakıldığında oldukça ince, hassas, çıkışçı ve tepkici bir ruh haleti taşıdığı, ancak bunun yanında tepkilerini kontrol edebilecek ölçüde güçlü bir irade ve akli melekeye de sahip olduğu anlaşılmaktadır. Fâhürî'nin tabiriyle akli gelişkin ve kalbinden daha güçlü hale geldiği için Mutran, tepkilerini analize tabi tutarak aşırılıklardan arındırabilmiştir.

²⁴ *el-Muktataf*, Kahire, sayı: Mayıs 1939, s. 615.

Bu konuda Mutran'ı kendisine ait şu ifadelerden anlamak daha sağlıklı olacaktır:

*“Kişiliğimin oluşum tarihi, sadece kendimi gözden geçirmenin sağladığı denge üzerine oturmaktadır. Şöyle ki, ruh dünyamı şu iki faktör birlikte etkilemekteydi: Aşırı hassasiyet ve nefis muhasebesi. İşte ben, bu iki faktörden kendime özgü bir kişilik oluşturmuş oldum.”*²⁵

Bundan dolayı olsa gerektir ki, arkadaşlarından İbrahim Selim en-Neccâr, Mutran'ın son derece kontrollü bir kişiliğe sahip olduğuna ve herkes tarafından sevildiğine tanıklık etmektedir.²⁶ Kendisiyle arkadaşlık ettiğini söyleyen ve hem edebiyatçılığı hem de kişisel özellikleri hakkındaki kanaatlerini dile getiren Zeki Mübarek de (ö.1952), benzer şekilde onun, ince ruhlu ve nazik mizacına vurgu yapmakta, yanı sıra edebiyat ve belagat erbabı için nadir rastlanan bir durum olarak, Mısır'da bir tek düşmanının bile bulunmadığına dikkat çekmektedir.²⁷

Romantizmin, duygusal duyarlılıklarda vücut bulan, yaşanan acı ve ıstıraplarla gelişme istidadı gösteren, bazen özlem dolu bazen de isyankâr üsluplarla edebî ürünlere dönüşen bir akım olduğu dikkate alınırca, Mutran'da gözlemlenen bu kişilik tablosunun, romantik edebî kişilik için oldukça uygun bir zemin oluşturduğu kolaylıkla söylenebilir. Geride, bu kişiliği geliştiren tamamlayıcı unsurlar olarak, yaşanacak olan siyasal, sosyal ve duygusal deneyimler, etkilendiği dünya edebiyatları, şahsiyetleri ve aynı bağlamdaki etkileri kalmaktadır ki, bunların Mutran'ın hayatındaki belli başlı tezahürleri şöyledir:

B) Siyasal Deneyimleri

Şair, baskıya karşı özgürlük arayışı şeklinde özetlenebilecek olan ilk siyasal eğilimlerini aile ocağında edindikten sonra bu alandaki ilk deneyimini de henüz Beyrut'ta öğrenci iken söylemeye başladığı özgürlük şiirleri nedeniyle yaşamaya başlamıştır. Bu bağlamda, Abdurrahman Rafîi gibi, Arap milliyetçiliğinin sözcülüğüne soyunan kimi Arap edebiyatı araştırmacılarınca **“özgürlük ve Araplık şairi”** olarak nitelenen Mutran²⁸, kendi tabiriyle “devrin despot ve zalim Osmanlı yönetimine” karşı çıkmaya çağırان şiirleri yüzünden, Beyrut'u terk edip Paris'e gitmesine, iki yıl sonra oradan da ayrılıp Mısır'a yerleşmesine yol açan şu olayları yaşamıştır:

²⁵ Fâhûrî, a.g.e., s. 1022.

²⁶ en-Neccâr, İbrahim Selîm, *Halîl Beg Mutran, cihaduhu nisfa karnin fi Devleti's-sihâfeti ve's-şî'ri ve'l-edeb*, tarih ve yer yok, s. 30, 31.

²⁷ Mübarek, Zeki, *el-Muvâzene beyne's-şu'arâ*, Kahire, 1393/1973, s. 282.

²⁸ er-Râfîi, Abdurrahman, *Şu'arâu'l-vataniyye fi Misra*, Kahire, tarih yok, s. 150.

1. Suikasta Uğraması

İddiaya göre, henüz öğrenci iken Osmanlı yönetimine karşı çıkmaya teşvik eden şiirlerinin yanı sıra, okul arkadaşlarıyla birlikte Beyrut'un yüksek tepelerine çıkıp Marsilya marşını okuması ve bu yolla özgürlük ve milliyetçilik duygularını dile getirmesi üzerine, Mutran'ın evine bir gece baskın düzenlenmiş ve yatağı kurşunlanarak öldürülmek istenmiştir. Ancak şans eseri o sırada evde bulunmadığı için suikasttan sağ olarak kurtulmuştur.²⁹

2. Gözaltına alınıp mallarının müsadere edilmesi

Bu davranışları yüzünden Mutran önce gözaltına alınmış, hakkında somut deliller elde edilemeyince bir süre sonra serbest bırakılmıştır. Ancak ailesine yönelik baskılar devam etmiş ve bu çerçevede **Vâdilbukâ**'daki mal ve mülkleri müsadere edilmiştir. İşte bu nedenlerle 1890 yılında Beyrut'u terk eden Mutran önce İskenderiye'ye, oradan da Paris'e gitmiştir.³⁰

3. Paris'te Jön Türklerle İşbirliği Yapması

Mutran, Paris'te bir yandan Fransız edebiyatıyla ilgili çalışmalarını sürdürürken diğer yandan siyasal faaliyetlerinin bir devamı olarak, Abdulhamit yönetimine karşı Jön Türklerle işbirliği yapmaya başlamıştır. Bundan dolayı, tekrar tazyike maruz kalıp bu yüzden sadece iki yıl kalabildiği Paris'ten ayrılmaya karar verdiğinde memleketine dönmeye cesaret edemeyen Mutran, önce İspanyolca'yı öğrenerek Güney Amerika'ya gitmeyi düşünmüş, ancak daha sonra siyasal baskıdan kaçanlar için güvenli bir yer olarak kabul edilen Mısır'a gitmeye karar vermiş ve 1892'de bu ülkeye gelip yerleşmiştir.³¹

Mutran, Mısır'a döndükten sonra da bu ülkede bağımsızlık mücadelesi ve ulusal uyanışın sembol ismi olan Mustafa Kâmil Paşa'yı hararetle desteklemiş ve 1908'de vefatı üzerine "**Hakku'l-vatani ve hakku'l-ihâ (Vatan Hakkı ve Kardeşlik Hakkı)**" başlığıyla uzunca bir mersiye yazmıştır ki, giriş beyitleri şöyledir:

أعلى مكانة الإله وشرّفاً
فانعم بطيب جواره يا مصطفى
اليوم فزت بأجر ما أسلفته
خييراً وكلّ واجد ما أسلفنا
و جزيت من فاني الوجود بخالد
ومن الأسى الماضي بمقتبل الصفا³²

²⁹ Dayf, a.g.e., s. 121, 122.

³⁰ Mişâra, a.g.e., <http://www.diwanalarab.com>.

³¹ Kabbiş, a.g.e., s. 194.

³² Râfi, a.g.e., s. 153

*Yüceltsin Tanrı makamını ve onurlu kılsın
Mutlu olasıñ Tanrı huzurunun güzelliğiyle Ey Mustafa!
Kazandıñ bugün, önceden yaptıklarının ecrini
İyilik olarak, zaten bulur herkes önceden yaptığını
Kazandıñ geçici varlığın yerine ebedi olanı
Geçmişin ıstırabı yerine de huzurlu geleceği*

C) Sosyal deneyimleri

Bu çerçevede Mutran'ın şu iki deneyimine örnek olarak yer verilebilir:

1. Ailesi ve memleketinden kopması

Mutran'ın hayatında derin izler bıraktığı anlaşılın ilk acı sosyal deneyimi, uğradığı baskılar sonucu, başta ailesi olmak üzere, memleketinde bütünleştiği doğal sosyal çevresinden kopmak zorunda kalması ve uzun süre bunun acısını duymaya devam etmesidir. Bu durum, Mutran'ın duygusal duyarlılıklarını tetikleyerek 1902'de kaleme aldığı, karamsarlık ve ıstırabı sembolize eden **“el-Mesâ' (Akşam)”** adlı kasidesinin bazı beyitlerine şu ifadelerle yansımıştır:

متفرّد بصبا بتي متفرّد
بكنا بتي متفرّد بعنا ئي
ثاور على صخر أصم و ليت لي
قلبا كهذي الصخرة الصماء³³

*Başbaşayım ateşimle, başbaşayım
Acımla, başbaşayım çilemle
Çökmüşüm cansız bir kayanın üstüne, keşke benim de
Bu cansız kaya gibi hissiz bir kalbim olsa*

2. Ticarete iflas etmesi ve inzivaya çekilmesi

Mısır'a yerleştikten sonra geçim kaynağı olarak ticareti seçen Mutran'ın ticari faaliyetleri bir süre yolunda gittikten sonra yaptığı bir mudarebe akdiyle bütün mali varlığını kaybederek iflas etmiştir. Bunun üzerine şair, hayata küsmüş ve Kahire'yi terk edip Aynşems'te insanlardan uzak münzevi bir hayat yaşamaya başlamıştır. Bu deneyim, şairin, içinde bulunduğu bu ruh haletini en iyi şekilde tasvir eden **“el-Esedu'l-bâkî (Ağlayan Aslan)”** adlı ünlü dramatik kasidesini 1912'de kaleme almasına vesile olmuştur. Patlayan bir

³³ Cuhâ, Mişal Halil, *A'lâmu's-ş-i'ri'l-'Arabiyyi'l-hadîs*, Beyrut, 1999, s. 85

duygu volkanının ürünü olarak değerlendirilen bu kasidenin ilk beyitlerinden bazıları şöyledir:

وكم في فوادي من جراحٍ تخينة يُحَجِّبُهَا بُرْدَايَ عَنِ أَغْيُنِ النَّاسِ
إلى عين شمس قد لجأتُ و حاجتي طلاقَةٌ جَوٍّ لَمْ يُدَنَّسْ بِأَرْجَاسِ³⁴

*Bulunur yüreğimde nice sıcak yaralar
Perdeler onları kürklerim insanların gözünden
Sığındım Aynşems'e, ihtiyacımsa
Pisliklerle kirlenmemiş bir havanın temizliği*

D) Duygusal deneyimleri

Mutran'da duygusal deneyimler, aşk ve acı şeklinde iki kısma ayrılmakla birlikte, ikincisi aşk ve aşkın acısı da dahil olmak üzere, hayatta karşılaşılabilecek her türlü olumsuzluğu kapsadığından burada sadece şairin yaşadığı aşk deneyimine ve bu deneyimin, romantik edebî kişiliğine yansımalarının tezahürü olan şiir örneklerine yer verilecektir.

1. İlk Aşk

Mutran, ilk aşk deneyimini henüz Zahle'de iken kendi tabiriyle çocuk yaşta, akrabası olan Necla es-Sabbâğ adlı kıza âşık olmak suretiyle yaşamıştır. Bu ilk temiz aşkın, şairin ruh dünyasında yılların silemediği derin bir iz bıraktığı anlaşılmaktadır. Zira daha sonraki yıllarda Mutran Mısır'a yerleştikten sonra, Necla önce New York'a gitmiş, ardından da Mısır'ı ziyaret etmiştir. Bu esnada kendisi için düzenlenen karşılamaya katılan Mutran onu, aşk hasretinin henüz sona ermediğini gösteren şu dizelerle karşılamıştır:

هل تذكرين و نحن طفلان عهدا بزحلة ذِكرُهُ غُثْمُ
إذ يلتقي في الكرم ظلال ن يتضاحكان و يأنس الكرم³⁵

*Hatırlar mısın sen, iki çocuk iken biz,
Hatırlanması bile ganimet olan Zahle'deki günleri
Kavuşurdu o zaman asmanın altında iki gölge
Gülüşen iki gölge ve dost oluverirdi asmalar*

³⁴ Fâhûrî, *el-Mûcez fi'l-edebî'l-'Arabî ve târîhîh*, (I-IV), Beyrut, 1411/1991, c. IV, s. 568.

³⁵ el-Hâvî, a.g.e., c. II, s. 6.

2. İkinci ve Son Aşkı

Mutran, ikinci ve son aşk deneyimini, Kahire’de girdiği parkta karşılaştığı genç ve güzel bir yabancı kıza âşık olmak ve onda mutluluğu bulmak suretiyle yaşamıştır. Bu aşkın başladığı 1897 yılından 1903 yılına kadar şair, çiçeğin etrafında dönen arı gibi, sevgilisinin etrafında dönüp durmuştur. Ne var ki, bu tarihte sevgilisi göğüs hastalığından vefat edince, buna çok üzülen Mutran, kendisine sadakatle bağlı kalarak ömrünün sonuna kadar evlenmemeye karar vermiş ve mersiyesi için şu beyitle başlayan bir kaside yazmıştır:

سُررْتُ فِي الْعَمْرِ مَرَّةً وَ كُنْتُ أَنْتِ الْمَسْرَةَ³⁶

*Bir defa sevindim ömrümde
Ve sen idin sevincimin kaynağı*

Mutran, sevgilisinin ölümünden duyduğu acıyı ve onun için döktüğü gözyaşını, bundan sonra kaleme aldığı her lirik şiirine yansıtmış, ancak bununla da yetinmeyerek bu konuda, içeriği, üslubu, melodisi ve hüznü etkisi bakımından en mükemmel romantik şiirlerinden biri olan **“Misâln fi’l-mir’ât (Aynada Bir Fotoğraf)”** başlıklı bir kaside kaleme almıştır. Bu kasidenin bazı beyitleri şöyledir:

كُنَّا كَفَصْنِي دُوْحَةَ نَبَاتَا بَلْ زَهْرَتِي عَصْرُ تَعَانَقْنَا
بَلْ حَبَّتَيْنِ بَزَهْرَةَ نَمَاتَا وَ تَسَاقَطْنَا لَمَّا تَعَاشَقْنَا
بِالْغَرَامِ مَعَ النَّدَى الْعَذْبِ³⁷

*Yeşeren iki dalı gibiydik koca bir ağacın
Hatta kucaklaşan iki çiçeğiydik bir asrın
Doğrusu iki çekirdek idik bir çiçekte gelişen
Ve birbirine âşık olunca birbirini besleyen
Aşkın gücüyle, ve tatlı çiğdemle iç içe*

Romantik kişiliğini şekillendirmesi bakımından şairin hayatındaki en önemli dönem olarak nitelenen bu aşk sürecinin hikâyesini ve tarihini ise Mutran, **“Kıssatu Habîbeyn (İki sevgilinin Hikayesi)”** veya **“Hikayetu ‘Aşıkayn (İki Aşığın Hikayesi)”** adlı kasidesinde özetlemiştir. Hayatının sonuna kadar aşk duygusunun etkisinden ve genç yaşta sevgilisini yitirmekten duyduğu acıdan kurtulamadığı anlaşılan Mutran, aynı duyguyla, sadece aşkı konu alan **“el-‘Aynu ve’l-kalbu emame kâdi’l-ğaram (Göz ve Kalp Aşk**

³⁶ Mişâra, a.g.e., <http://www.diwanalarab.com>.

³⁷ Hafâci, a.g.e., c. I, s. 311, 312.

Yargıcının Huzurunda)” başlıklı müstakil bir kaside de kaleme almıştır.³⁸ Mutran, edebî kişiliğine damgasını vuran romantizmin bir göstergesi olarak sevgilisine sadık kalmış ve bu nedenle ömrünün sonuna kadar evlenmediği gibi, her yıl sevgilisinin vefat günü münasebetiyle hatırasına bir de kaside yazmıştır.³⁹

E) Etkilendiği Dünya Edebiyatları

Halil Mutran’dan önce Arap şiirine Avrupalı konular taşımaya dönük bazı girişimlerden ve bu girişimlerin Mutran’a örnek teşkil etmesi ihtimalinden söz edilmiştir. Söz konusu girişimlerden birincisinin Rifa’a et-Tahtâvi’ye, diğerinin ise **“Mir’atu’l-‘asr (Asrın Aynası)”** adlı divanıyla Selim ‘Anhuri’ye (ö.1933) ait olduğu ileri sürülmüştür.⁴⁰ Ancak bu savlar yeterli bulunmayarak şairin, esas itibarıyla genelde Arap edebiyatında, özelde de Arap şiirinde romantizm ağırlıklı yenilikçi çizgiyi benimsemesinde belirleyici olan faktörün diğer dünya edebiyatları olduğu konusunda hemen herkes görüş birliği içinde görünmektedir. Bu çerçevede Mutran’ın etkilendiği dünya edebiyatları, bu edebiyatların, şairi etkileyen şahsiyetleri ve eserleri ise şöyle özetlenebilir:

1. Çağdaş Türk Edebiyatı

Osmanlı coğrafyasında yaşaması hasebiyle Türkçe bilmesi ve özellikle II. Abdulhamid’in uygulamalarında somutlaşan dönemin Osmanlı yönetimine olan karşıtlığı, Mutran’ın, kendisinden önce Fransız romantiklerin etkisinde kalan ve Türk edebiyatında romantizmin öncülüğünü yaptıkları için Modern Türk edebiyatının da öncüleri sayılan çağdaş Türk edebiyatçılarına ve Türk edebiyatındaki yenilikçi faaliyetlere ilgi duymasına neden olmuştur. Bu çerçevede Mutran, çağdaş Türk edebiyatçılarının eserlerini asıllarından okuma imkânı bulmuş ve kaleme aldıkları şiir, tiyatro ve diğer edebî çalışmalarını okuyarak onlardan etkilenmiştir. Mutran’ın bu çerçevede etkilendiği şahsiyetler ise, Türk edebiyatının ilk romantikleri olan Şinasi (ö.1871), Namık Kemal (ö.1888) ve Ziya Paşa’nın (ö.1880) yanı sıra, eski şiir zevkiyle ürünler verilmesi gerektiğini savunan Muallim Naci (ö.1893), “sanat sanat içindir” anlayışını benimseyen Recaizade Mahmut Ekrem (ö.1914) ve Abdülhak Hâmid Tarhan (ö.1937) gibi, önde gelen çağdaş Türk edebiyatçılarıdır. Söz konusu etkilenme, büyük ölçüde, yeni yaşamın eski yaşamdan farklı

³⁸ Fâhûrî, *Târîhu’l-edebî’l-‘Arabî*, s. 1020, 1025.

³⁹ el-Hâvî, a.g.e., c. II, s. 9.

⁴⁰ Dayf, Ahmed, *el-Muktataf*, Haziran 1926, c. 68, bölüm, 6, s. 637-639; Dusuki, a.g.e., c. II, s. 271.

olduğunu kavraması ve bu anlayışın, şiirinin konularına yansımaları şeklinde olmuştur.⁴¹

2. Fransız Edebiyatı

Romantik Arap şiirinde Fransız ekolünün temsilcisi diye bilinen Mutran'ın romantik bir şair olarak ortaya çıkıp modern Arap edebiyatında romantizmin öncüsü kabul edilmesi konusundaki belirleyici faktörün, Fransız romantizmi ve romantikleri olduğuna kesin gözüyle bakılmaktadır. Zira şair, tahsil döneminde Fransızca'yı öğrenmiş ve Fransız edebiyatıyla tanışmaya başlamıştır. Fransız ihtilalinin ürünü olan milliyetçi ve özgürlükçü bir ruha da sahip olan Mutran'ın, bununla da kalmayarak daha öğrenciyken Fransız ihtilalinin marşı ve özgürlük ve bağımsızlığın sembolü olan **Marseillaise** marşını içselleştirip arkadaşlarıyla birlikte sık sık okuması, Fransız kültürünün, onun zihin ve ruh dünyasındaki derin etkisinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Aslında Lübnan'ı terk etmek zorunda kaldığında Fransa'ya gitmeye karar vermesinin temel nedeni de bu olsa gerektir. Nitekim Fransa'ya gidip burada geçirdiği iki yıllık süre zarfında zamanını çok iyi kullanarak Fransız dili ve edebiyatını araştırmakla değerlendirmiş⁴² ve genelde Victor Hugo gibi önde gelen Fransız romantiklerin, özelde de Alfred de Musset'nin büyük etkisinde kalmıştır.⁴³ Bu bağlamda Mutran'ın romantik anlayışına damgasını vuran **acı** unsuruyla ilgili olarak Musset'nin söylediği: “*Acı kadar bizi büyüklüğe doğru yükseltecek hiçbir şey yoktur*” şeklindeki söz, şair üzerindeki belirleyici etkisini gözler önüne sermektedir. Ayrıca Musset'nin en açık etkisi, Mutran'ın divanında yer alan ilk kasidelerinde görülmekte ve bu noktadan hareketle, Mutran'daki romantizmin, pesimist bir romantizm olduğu savunulmaktadır.⁴⁴

Mutran'ın Fransız edebiyatından çeviri yoluyla Arapça'ya kazandırdığı başlıca eserler şunlardır: ⁴⁵

a) Fransız edebiyatının en büyük trajedi yazarı olan **Pierre Corneille**'nin (ö.1684) eserleri:

- *Le Cid*

- *Cinna*

⁴¹ Hafâci, a.g.e., c. I, s. 308, 309; Öztürk Emiroğlu, *Türkiye'de Edebiyat Topulukları*, Ankara, 2003, s. 48, 50.

⁴² Dayf, Şevki, a.g.e., s. 122.

⁴³ Hafâci, a.g.e., c. I, s. 308.

⁴⁴ Eba 'Us Ahmed-el-Farebi 'Abdullatif, *el-Harekâtu'l-fikriyye ve'l-edebiyeye fi'l-'âlemi'l-'Arabiyyi'l-hadîs*, Kazablanka, 1424/2003, s. 338.

⁴⁵ Râfi, a.g.e., s. 152.

- *Polyeucte (trajedi)*. Eser, 1951'de basılmıştır. Daha sonra bu eserlerin tamamı *Dâru'l-cil* tarafından basılmıştır.⁴⁶

b) Victor Hugo'dan:

- *Hernani*. Eser *Dâru'l-cil* tarafından basılmıştır.

c) Alfred de Musset'den:

- *el-Leyali (Geceler)*. Eserin basıldığına dair bir bilgiye rastlanamamıştır.

3. İngiliz Edebiyatı

Mutran'ın, İngilizce bilmediği, başta William Shakespeare'in (ö.1616) klasikleri olmak üzere, İngiliz edebiyatından yaptığı çevirileri de Fransızca üzerinden gerçekleştirdiği şeklindeki kimi iddialara rağmen, genel kanı, şairin söz konusu klasikleri çevirebilecek derecede İngiliz dili ve edebiyatına vakıf olduğu şeklindedir. Bu bağlamda göz ardı edilmemesi gereken husus, şairin, bu dili ve edebiyatını hayatının, ikinci aşamasının sonu ile üçüncü aşamasının başında öğrenmiş olduğudur.⁴⁷

Bu süreçte Mutran'ın, bu konuda pek çok eser incelediği ve başta Shakespeare'in eserleri olmak üzere, bu dilin edebiyatına ait bazı önemli klasikleri Arapça'ya çevirdiği görülmektedir. Mutran'ın bu çerçevede çeviri yoluyla İngilizce'den Arapça'ya kazandırdığı ve tamamı tiyatro türünden olan başlıca eserler şunlardır:⁴⁸

a) Shakespeare'den

- *Otello*. Mutran, Corc Ebyâd'ın tiyatrosu için 1913 yılında çevirdiği bu esere bir mukaddime de yazmıştır.

- *Macbeth*. Mutran, bu eseri de1913 yılında çevirmiştir.

- *Hamlet*

- *The Merchant of Venice (Venedik Taciri)*. Mutran, bu eseri 1927 yılında çevirmiştir.⁴⁹

Bu eserlerden *Hamlet*, 1949'da Kahire'de 143 sayfadan ibaret olarak basılırken, *Macbeth*, 1950'de yine Kahire'de 110 sayfa halinde basılmıştır.⁵⁰ Eserlerin tamamı ayrıca *daru'l-cil* tarafından da basılmıştır.⁵¹

⁴⁶ <http://www.adabwafan.com>.

⁴⁷ Hafâci, a.g.e., c. I, s. 309.

⁴⁸ Dâğir, a.g.e., c. II, s. 678.

⁴⁹ el-Hâvî, a.g.e., c. II, s. 10.

⁵⁰ Dâğir, a.g.e., c. II, s. 678.

⁵¹ <http://www.adabwafan.com>.

b) Adı belirsiz bir İngiliz yazardan

Yazarının adı kaynaklarda yer almayan ve “*el-Kadâ ve'l-kader (Kaza ve kader)*” başlığıyla Arapça'ya çevrilen tiyatro türünden bu eserin⁵² basılıp basılmadığı konusunda da bir bilgiye rastlanamamıştır.

Üzerinde çalıştığı eserlerden de anlaşılacağı üzere, Mutran'ın İngiliz edebiyatından etkilenmesi, daha çok nesir ve özellikle de tiyatro alanında olmuştur. Şiir kadar olmasa da ona yakın derecede Batı'nın nesir edebiyatıyla da ilgilendiğinin ve bu alanda bir hayli mesafe aldığının, adı geçen çeviri çalışmaları dışındaki diğer bir delili ve pratikteki somut tezahürü de, 1934/5 yılında Mısır'ın Ulusal Tiyatro Topluluğu'nun direktörlüğüne getirilip neredeyse ömrünün sonuna dek bu görevde kalması ve Mısır tiyatrosuna büyük hizmetler sunarak onu ileri bir merhaleye taşımış olmasıdır.⁵³

F) Etkileri

Mutran'ın, romantik edebî kişiliğinin pratikteki yansımaları mesabesinde olan başlıca etkilerini, özellikle romantik şiir anlayışını ifade eden beyanları, bu anlayışın ürünü olan şiirleri, pek çok çağdaş Arap şairine örnek oluşu ve döneminin önde gelen edebiyat otoritelerince “*Arap ülkelerinin şairi*”, “*İki ülkenin (Mısır ve Lübnan) şairi*”, “*devrin ilk gerçek yenilikçi şairi*” ve “*asrının en büyük Arap şairi*” gibi yüceltici ifadelerle değerlendirilmesi çerçevesinde özetle ele almak kaçınılmaz hale gelmektedir.

1. Şiir Anlayışı

Henüz on altı yaşında iken ve el-Ceyûsî'nin tabiriyle “*vaktinden önce*” oldukça güçlü yapıda şiir yazmaya başlayan Mutran,⁵⁴ ilk şiirlerini klasik tarzda yazmış, ancak daha sonra Arap şiirinin, gerek yapı ve gerekse içerik bakımından mevcut haliyle çağın anlayışına cevap veremediğini fark ederek bu konudaki yenilikçi görüşlerini çeşitli vesilelerle deklare etmeye başlamıştır. Bu kapsamda Mutran ilk çıkışını 1900'da şu ifadelerle yapmıştır:

“Dil, tasavvur ve düşünceden farklı bir şeydir. Bir de Arapların şiirle ilgili geleneksel yöntemi bizim için bağlayıcı olmamalıdır. Tam aksine, onların dönemi onlara, bizim dönemimiz de bize özgüdür. Onların edebiyatları, ahlakları, ihtiyaçları ve ilimleri onlara, bizim

⁵² Aynı eser ve yer.

⁵³ Dayf, Şevki, a.g.e., s. 122.

⁵⁴ el-Ceyûsî, Selmâ Hadrâ, *el-İtticâhât ve'l-harakât fi'si'ri'l-'Arabiyyi'l-hadis*, Beyrut, 2001, s. 86.

edebiyatımız, ahlakımız, ihtiyaçlarımız ve ilimlerimiz de bize özgüdür. Bu nedenle şiirimiz, onların kalıplarına dökülmüş ve ifade anlayışlarına uygun olsa da, onların tasavvur ve sezgilerini değil, kendi tasavvur ve sezgimizi dile getirmelidir.⁵⁵

Şair, konuyla ilgili yenilikçi görüşlerine yer verdiği ilk sistematik deklarasyonunu ise 1905'te "el-Mecelletu'l-Misriyye"de yayınlarken şu ilkelere dayandırmıştır:

- Kasidede konu bütünlüğü
- İçerikte yenilik
- Arap şiirini batılı anlayışlarla aşulamak
- Şairleri itibar ve nüfuz sahibi kimselerin etkisinden kurtarmak
- Münasebet şiirlerini reddetmek
- Ben merkezli şiiri göz ardı etmek⁵⁶

İlk romantik şiirini 1893'te yazmakla birlikte, zamanla daha da olgunlaşan romantik şiir anlayışını Mutran, bu kez 1908'de yayınladığı ve o tarihe kadar söylediği şiirlerinin tamamını kapsayan dört ciltlik "Divânu'l-Halîl" adlı ilk divanına yazdığı mukaddimede kapsamlı bir biçimde dile getirmiştir. Şiir yazmaya geleneksel anlayışla başladığını, ancak alışılmış olan şiirde, kabul edemediği bir donukluk bulduğunu söyleyerek başladığı bu deklarasyonunu şöyle sürdürmektedir:

"Ben, şiire tekrar döndüğümde fikrim olgunlaşmış ve şiirin nasıl olması gerektiği konusunda müstakil bir anlayışa sahip olmuştum. Bu anlayışla yazılan şiirin yazarı, şiirinin kölesi olmadığı gibi, vezin ve kafiye zaruretleri de onu, amacının dışına çıkmaya zorlamamaktadır. Bu şiirde doğru mana, fasih lafızla söylenir. Bu şiirin yazarı, tek beytin güzelliğine değil, kasidenin tamamına, ifadelerinin sağlamlığı ve anlamlarının ahenkli oluşu noktasından bakar."⁵⁷

2. Şiirleri

Aşk, sıra hasreti, sosyal problemler, siyasal düşünceler, tarihi olaylar, mersiyeler, ahlak, hikmet ve benzeri pek çok konuda şiir yazan Mutran, çağdaş Arap edebiyatında uzun drama ve epik şiirin de öncüsü sayılmıştır. Dramaları kapsamında şu şiirlerine yer verilebilir:

- Serçe
- Şehit Cenin

⁵⁵ Mutran, Halil, *el-Mecelletu'l-Misriyye*, Yıl, I (Temmuz 1900), c. III, s. 85.

⁵⁶ Kabbiş, a.g.e., s. 193.

⁵⁷ Mutran, Halil, *Divân (Mukaddime)*, Kahire, 1949, c. I, s. 8, 9.

- *Kara Dağın Genç Kızı*

- *İki Aşığın Hikayesi*⁵⁸

Epik şiirinin en güzel örneği ise *Neron* adlı kasidesidir. Şiir koleksiyonlarından söz etmek gerekirse bunları şöyle sıralamak mümkündür:

- *Divânu'l-Halîl*. Bu, Mutran'ın en kapsamlı divanı olup ilk baskısı, 1908'de Kahire'de 312 sayfalık tek cilt olarak yapılmıştır. Daha sonra 1948 ve 49 yıllarında bir komisyon marifetiyle bu kez dört cilt halinde yine Kahire'de basılmıştır. Eserin bu baskısı, 1500 sayfadan ibaret olup 30.000 (otuz bin) beyit içermektedir.⁵⁹

- *İle's-şebâb*. Bu da, bir divan olup ahlak ve hikmete dair urcuze tarzındaki şiirlerden oluşmakta ve adından da anlaşılacağı üzere gençliğe hitap etmektedir. Eser, 1951'de Harîsa'da basılmıştır.

- *Merâsi's-su'arâ*. Bu isim altındaki eserleri, sırayla Bişâre Takla, Mahmud Sami el-Barudî (ö.1904) ve Selim Beg Saydenâvî ile ilgili olarak söylediği mersiyelerden ibaret olup birincisi 1902, ikincisi 1905, üçüncüsü de 1908 yılında Kahire'de basılmıştır.⁶⁰

3. Etkilediği Edebiyatçılar ve Hakkında Söylenenler

Mutran'ın romantik edebî kişiliğinin, şiir ve nesir türü eserlerine yansımakla sınırlı kalmadığı, aynı zamanda pek çok edebiyatçıyı ve edebiyat ekolünü de etkilediği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, aksi yöndeki bazı itirazlara rağmen, egemen olan kanı, şairin, genelde romantik Arap edebiyatının, özelde de romantik Arap şiirinin en büyük öncüsü rolünü üstlendiği şeklindedir. O kadar ki, bu dönemde romantik akımın en etkili iki edebiyat topluluğu olan *Divan Grubu*'nun kurucu şairleri olan Abbâs Mahmud Akkâd (ö.1964), Abdurrahman Şukrî (ö.1958) ve İbrahim Abdulkadir el-Mâzinî (ö.1949) ile *Apollo Grubu*'nun kurucusu olan Ahmed Zekî Ebû Şâdi (ö.1955) ve aynı çizgide yer alıp *Apollo* dergisinin yayınlarında aktif rol oynayan İbrahim Naci (ö.1953) ve Ali Mahmud Tâhâ (ö.1949) gibi, devrin önde gelen romantiklerine öncülük ettiği görülmektedir.⁶¹ Apollo derneğinin başkanlığına seçilmesinden dört gün sonra vefat eden Ahmed Şevki'nin (ö.1932) yerine seçilmesi de,⁶² Mutran'ın bu konudaki öncülüğünün kanıtlarından biri olsa gerektir.

⁵⁸ Dusûkî, a.g.e., c. II, s. 272.

⁵⁹ el-Hâvî, a.g.e. c. II, s. 11.

⁶⁰ Dâğir, a.g.e., c. II, s. 677, 678.

⁶¹ Dusûkî, a.g.e., c. II, s. 272; Hafâcî, a.g.e., c. I, s. 312 vd.

⁶² Hafâcî, *Medhal ilâ dirâseti Apollo, elcmû'al'l-kâmile li dirâseti Apollo*, (I-II), Kahire, 1998, c. I, s. 1, 9-12.

Aslında başta Ebû Şâdi'nin bu konudaki detaylı itirafları olmak üzere, Ahmed Şevki, Taha Huseyn (ö.1973), İlyas Ebû Şebeke (ö. 1947) ve Ahmed eş-Şâyib gibi, otorite kabul edilen pek çok Arap dili edebiyatçısının Mutran'la ilgili tanıklıkları da bu tezin doğruluğunu destekler mahiyettedir. Bu çerçevede örnek olarak Taha Huseyn ve Ebu Şebeke'nin söylediğine yer vermekle yetinilecektir:

Taha Huseyn şöyle der:

*“Ben, Ahmed Şevki ve Hafız İbrahim'in yüzüne karşı Mutran'ın şiirini tercih ediyor ve Mutran'ın, çağdaş şairler arasındaki konumunun, Ebû Temmâm'ın eski şairler arasındaki konumu gibi olduğunu, tıpkı Irak ve Şam şairlerinin Ebû Temmâm'ın gölgesinde yaşadıkları gibi, kendilerinin de kendileri dışındaki şairlerin de Mutran'ın gölgesinde yaşadıklarını söylüyordum.”*⁶³

Ebû Şebeke'nin söylediği is şöyledir:

*“Üstat Halil Mutran değişik ülkelerdeki Arap şairlerinin efendisi ve Arap şiirindeki yeni yapının kurucusudur. Aynı zamanda o, dilin giriş ve çıkışlarını bütün edebiyatçılardan daha iyi bilen kişidir.”*⁶⁴

Sonuç itibariyle Halil Mutran'ın romantik edebî kişiliğinin ilk mayası aile ortamında çalınmış, daha sonra hayatının seyri ve yaradılıştan gelen duyarlı yapısıyla bu kişilik hızlı bir gelişme göstererek, onu, daha on altı yaşındayken ciddi diye nitelenebilecek seviyede şiir yazma noktasına getirmiştir. Gördüğü tahsilin yanı sıra, özellikle yaşadığı çileli hayat serüvenleri ve Avrupa deneyimi ise, Arap edebiyatında romantizmin vücut bulması açısından bir dönüm noktası olmuştur. Ayrıca Mutran'ın, çeşitli faktörlerin etkisiyle oluşan romantik edebî kişiliğinin, başta şiirleri olmak üzere, eserlerine olan yansımaları ve bu yolla kendisini izleyen edebiyatçıları derinden etkilemesi, genelde Arap edebiyatının, özelde de Arap şiirinin modernleşme yolunda hızla ilerlemesine büyük katkıda bulunmuştur.

⁶³ Eba 'Us -el-Farebi, a.g.e., s. 347.

⁶⁴ Cuhâ, a.g.e., s. 90.